



دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده‌ی روانشناسی و علوم تربیتی

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته علوم تربیتی گرایش برنامه ریزی درسی

عنوان:

تحلیل محتوای کتاب جغرافیای استان سیستان و بلوچستان در سال تحصیلی ۹۲-۹۳

بر اساس الگوی خلاقیت گیلفورد

استاد راهنما

دکتر حسن ملکی

استاد مشاور

دکتر محمد علی نعمتی

پژوهشگر

فرشاد فروتن



چکیده:

هدف پژوهش حاضر بررسی کتاب جغرافیای استان سیستان و بلوچستان بر اساس الگوی خلاقیت گیلفورد می باشد.

روش تحقیق در این پژوهش توصیفی از نوع تحلیل محتوا و کاربردی می باشد جامعه آماری این پژوهش شامل محتوای کتاب جغرافیا استان سیستان و بلوچستان در سال تحصیلی ۹۳-۹۲ می باشد حجم نمونه برابر با جامعه آماری انتخاب گردیده است. ابزار این تحقیق فرم تحلیل محتوای محقق ساخته با توجه به الگوی عوامل خلاقیت گیلفورد می باشد. برای تحلیل محتوا از یک طرح کدگذاری استفاده شده است. این کار در سه مرحله انجام شده است. در مرحله اول محتوای کتاب به سه قسمت (متن، پرسش ها و تصاویر) تقسیم شده؛ در مرحله دوم کلیه واحدها در تمامی قسمت ها با طبقه مورد نظر، از نظر شاخص های خلاقیت گیلفورد مطابقت داده شده و در جداول مربوط ثبت شده؛ و در مرحله سوم واحدهایی که در سطح بالای عوامل خلاقیت گیلفورد قرار داشتند شناسایی و شمارش شده اند. پایایی بر اساس فرمول هولستی مورد محاسبه قرار گرفته است (مقدار آن ۰/۸۷). داده های حاصل با استفاده از آمار توصیفی شامل فراوانی و درصد مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. یافته های تحقیق با توجه به سوالات تحقیق که عبارت اند از: محتوای متن درسی کتاب جغرافیای استانی سیستان و بلوچستان با طبقه بندی اعمال ذهنی و عوامل خلاقیت گیلفورد، تطابق دارد؟

محتوای پرسش ها و تمارین کتاب جغرافیای استانی سیستان و بلوچستان با طبقه بندی اعمال ذهنی و عوامل خلاقیت گیلفورد، تطابق دارد؟

محتوای تصاویر و عکس های کتاب جغرافیای استان سیستان و بلوچستان با طبقه بندی اعمال ذهنی و عوامل خلاقیت گیلفورد تطابق دارد؟

این گونه می باشد می باشد که کتاب درسی جغرافیای استان سیستان و بلوچستان تاکید بیش از حد به سطح حافظه شناختی و تفکر همگرا دارد و می توان نتیجه گرفت که در محتوای کتاب بین سطوح گوناگون خلاقیت گیلفورد تعادل مناسبی وجود ندارد.

واژه های کلیدی:

تحلیل محتوا - جغرافیای استان سیستان و بلوچستان - خلاقیت - الگوی گیلفورد -

این اثر تقدیم می شود به،

به والاترین انسان ها و اولین مربیان زندگی ام که فرزندی آن ها افتخار من است.

به مهربان ترین پدرم؛

اسوه ی خوبی ها، او که خطوط چین خورده مردانه اش حاکی از سال ها رنجی است که پای گل های به ثمر رسیده ی زندگی اش کشیده است.

دست های پاکش لایق صدها بوسه است و نگاهش تا ابد جاوید زندگی ام خواهد بود.

عزیزترین مادرم؛

که وجودم برایش همه رنج است، وجودش برای همه مهر است، او که لبانش بارگاه ترنم نغمه های آسمانی دعاست و نگاهش بدرقه همیشگی راهم است.

و تنها برادرم؛

کسی که با راهنمایی هایش مسیر درست را به من آموخت و در تمام مراحل زندگی یار و یاورم بود کسی که همانند پدری مهربان از هیچ چیز برایم دریغ نکرد ، بوسه زدن بر دستانش برایم افتخار است.

تقدیر و تشکر

ژرف ترین سپاس ها مخصوص خدایی است که هر چه دارم از اوست ؛ سپاس به درگاه خداوند متعال که همیشه و در همه ی لحظات زندگی ام یاور و همراهم بوده است؛ بر خود لازم می دانم از تمام کسانی که در زندگی و دوران تحصیل مرا یاری کرده اند تشکر کنم.

کمال قدردانی و تشکر را دارم از اساتید بزرگوار و گرامی ام:

جناب آقای دکتر حسن ملکی که راهنمایی این اثر را برعهده گرفتند و با راهنمایی های ارزنده شان مرا یاری کردند.

همچنین از جناب آقای دکتر محمد علی نعمتی استاد مشاور این جانب که با مشاوره های خود مرا یاری کردند.

همچنین از جناب آقای دکتر علی رضا صادقی که زحمت داوری این پایان نامه را برعهده گرفتند.

فصل اول کلیات تحقیق

۲.....	مقدمه
۳.....	بیان مسئله
۴.....	اهمیت و ضرورت
۵.....	اهداف تحقیق
۵.....	سوالات تحقیق
۶.....	تعاریف نظری و عملیاتی تحقیق

فصل دوم چارچوب نظری و پیشینه تحقیق

۹.....	مقدمه
۱۰.....	مفهوم و تعریف خلاقیت
۱۲.....	خلاقیت از نظر گیلفورد
۱۲.....	فرایند خلاقیت
۱۳.....	نکات مهم پرورش خلاقیت
۱۶.....	روش های پرورش خلاقیت
۱۸.....	عوامل موثر بر خلاقیت
۲۰.....	موانع خلاقیت
۲۱.....	تاریخچه خلاقیت
۲۱.....	نظریه های خلاقیت

۲۵.....	عناصر خلاقیت.....
۲۶.....	ویژگی های افراد خلاق.....
۲۷.....	مولفه های خلاقیت.....
۲۷.....	اهمیت خلاقیت و تخیل برای جامعه.....
۲۸.....	خلاقیت و تفکر.....
۲۹.....	خلاقیت و هوش.....
۲۹.....	خلاقیت در آموزش و پرورش.....
۳۰.....	خلاقیت در برنامه درسی.....
۳۱.....	خلاقیت در محتوای کتاب.....
۳۲.....	تفکر.....
۳۳.....	تعاریف تفکر.....
۳۴.....	ابعاد تفکر.....
۳۵.....	انواع تفکر.....
۳۸.....	ارتباط انواع تفکر.....
۳۹.....	محتوا.....
۴۰.....	معیارهای انتخاب محتوا.....
۴۲.....	مراحل تحلیل محتوا.....
۴۳.....	انواع تحلیل محتوا.....
۴۳.....	تکنیک های متداول در تحلیل کتاب های درسی.....
۴۴.....	خصوصیات و ویژگی های تجزیه و تحلیل محتوا.....

پیشینه تحقیق..... ۴۵

فصل سوم روش شناسی تحقیق

مقدمه..... ۵۲

روش پژوهش..... ۵۲

جامعه آماری..... ۵۴

ابزار گردآوری اطلاعات..... ۵۴

روایی ابزار گردآوری اطلاعات..... ۵۴

پایایی ابزار گردآوری اطلاعات..... ۵۵

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات..... ۵۵

فصل چهارم تجزیه و تحلیل اطلاعات

نتایج بررسی محتوای کتاب جغرافیای استان سیستان و بلوچستان..... ۵۷

جدول (۱-۴) تطبیق محتوای کتاب جغرافیای سیستان و بلوچستان با اعمال ذهنی گیلفورد..... ۵۷

جدول (۲-۴) تطبیق تصاویر کتاب جغرافیای استان سیستان و بلوچستان با اعمال ذهنی گیلفورد..... ۵۸

جدول (۳-۴) تطبیق پرسش های کتاب جغرافیای استان سیستان و بلوچستان با اعمال ذهنی گیلفورد..... ۵۹

جدول (۴-۴) تطبیق محتوای تصاویر و پرسش های کتاب جغرافیای استان سیستان و بلوچستان با اعمال

ذهنی گیلفورد (مشخصه های تفکر واگرا)..... ۶۰

فصل پنجم تفسیر و نتیجه گیری

بحث و نتیجه گیری..... ۶۴

محدودیت های تحقیق..... ۶۵

پیشنهاد های تحقیق..... ۶۶

پیشنهاد های کاربردی..... ۶۶

پیشنهادهای پژوهشی..... ۶۷

منابع فارسی..... ۶۹

منابع انگلیسی..... ۷۳

پیوست ها..... ۷۵

فصل اول

کلیات تحقیق

مقدمه:

بسیاری از صاحب نظران تعلیم و تربیت معتقدند که مدارس و برنامه درسی باید در جهت پرورش کودکان و نوجوانان تلاش کنند، نه این که دانش آموزان درس خوان بارآورند. بنابراین آموزش کودکان نباید به منظور آن باشد که آن چه را که در کتاب های درسی نوشته شده یادگیرند بلکه این هدف اساسی را باید دنبال کند که آنان بتوانند به ارزیابی آنچه می آموزند بپردازند و قادر به تفکر خلاق و سازنده باشند.

چه باید کرد که آموزش و پرورش به جای محدود کردن خلاقیت کودکان و نوجوانان سبب رشد و گسترش آن شود؟ این سوال از این جهت مهم است که هدف آموزش و پرورش، ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار دانش آموزان است و گاه تغییراتی که به نظر معلمان و اجتماع (مطلوب) می آید، با خلاقیت دانش آموزان مغایر است؛ به نحوی که کوشش در راه ایجاد آن (تغییرات مطلوب) جلوی بروز خلاقیت دانش آموز را می گیرد.

پیشرفت هر جامعه بیش از امکانات مالی، به تولید و نوآوری افراد آن بستگی دارد نه تقلید و استفاده از راه های مکشوف و تقریبا منسوخ. اولین شرط اجرای چنین سیاستی ایجاد زمینه های مناسب برای پرورش خلاقیت ها است، برای انجام این مهم باید هدف های آموزشی، کسب جامعه حامل پیام های خلاق باشد. در واقع مسئله توسعه خلاقیت در نظام آموزش رسمی بیشتر از این جهت حائز اهمیت است که در پژوهش ها و تجربیات دریافته اند که ابتکار و خلاقیت در اغلب افراد مشاهده می شود، به این خاطر باید گفت آموزش خلاقیت در آموزشگاه ها و به ویژه با توجه به ویژگی های جسمی، عاطفی، روانی و عقلی دانش آموزان در سنین ابتدایی ضرورتی است که در همه ی دنیا احساس می شود (مفیدی، ۱۳۷۱).

برای به وجود آوردن دانش آموزان خلاق بسیاری از عوامل عمده از جمله اهداف، برنامه ها و ارزش های حاکم بر تعلیم و تربیت، محتوا و روش های آموزش، خصوصا مسئولان و مجریان تعلیم و تربیت باید متحول شوند و تغییر یابند.

خلاقیت یکی از پیچیده ترین فعالیت ذهن بشر است که تعلیم و تربیت نیز باید بدان توجه کند. هدف از یک برنامه آموزشی خلاق این نیست که دانش آموزان همگی چون انیشتن، پاستور و... به اختراعات پیچیده و دستاوردهای علمی جهان شمول دست یابند بلکه هدف این است که بتواند بی واهمه مسایل پیش روی خود را به بهترین نحو ممکن حل کند. (قاسمی طاهر، ۱۳۸۲).

بیان مسئله:

شرایط متغیر زندگی، هر لحظه فرد را برابر مسئله قرار می دهد. یادگیرندگان خلاق با استفاده از معلومات موجود در حافظه به آرایش مفاهیم و اصول علمی پرداخته، به اصول و مفاهیم جدید دست می یابند و در نهایت تفکر و اندیشه را در حل مسائل مختلف و ساختن فرضیه ها به کار می گیرند. (صالحی نجف آبادی، ۱۳۷۸).

حل مسئله و خلاقیت از ممتازترین توانایی های شناختی انسان است. کشورهای دنیا، پرورش قوه خلاقیت دانش آموزان را ارزشمندترین هدف تربیتی بشمار می آورند زیرا پرورش خلاقیت ارتباط تنگاتنگی با پیشرفت های اقتصادی و تمدن و ترقی هر کشور دارد. تعلیم و تربیت باید یادگیرندگان را آماده کند تا در حل مسئله خود از تفکر خلاق استفاده کنند، زیرا دنیای آینده احتیاج به انسان خلاق دارد.

یک کتاب درسی زمانی می تواند به تحقق هدف های تعلیم و تربیت کمک کند که محتوایی و رعایت اصول و مواردی که در تهیه و تدوین آن به کارگرفته می شود زمینه و شرایط لازم را جهت شکوفایی استعدادها، قابلیت ها و خلاقیت دانش آموزان فراهم کند. دانش آموزان بیشتر از طریق محتوای کتاب درسی است که با افکار و عقاید گوناگون و روش های علمی برای حل مسائل مختلف آشنا می شوند و برای زندگی در جامعه آماده می شوند. تا زمانی که فهمیدن و عمل کردن آسان باشد، یعنی عمل از روی عادت انجام گیرد خلاقیت کار ساز نیست ولی مجردی که مسئله پیش آمد برای مثال فهمیدن مطالبی مشکل شد یا اجرای عملی احتیاج به تدابیری جدید داشت، جریان خلاقیت به کار می افتد. (خان زاده، ۱۳۵۵).

بنابر این یکی از عواملی که در جریان آموزش و پرورش و شکوفایی خلاقیت ذهنی دانش آموزان نقش بازی می کند، محتوای کتاب درسی خوب و حساب شده است. ولی در صورتی که در این جریان از روش فعال عرضه محتوا استفاده شود منجر به ثمر بخشی و سود دهی برنامه درسی می شود.

مسئله مورد تحقیق در پژوهش حاضر این است که آیا در ارائه محتوای کتاب جغرافیای استانی سیستان و بلوچستان به اندازه کافی به چنین امر مهمی توجه شده است یا خیر؟

تحقق حاضر، این پیش فرض انجام می گیرد که آیا محتوای خوب و مناسب کتاب جغرافیای استانی سیستان و بلوچستان می تواند در رشد و شکوفایی فراگیران تاثیر مثبت و مطلوبی داشته باشد؟ همچنین به وسیله این تحقیق وضعیت محتوای کتاب جغرافیای استانی سیستان و بلوچستان از جهت رشد و شکوفایی خلاقیت دانش آموزان دوره دبیرستان مورد بررسی و مطالعه قرار می گیرد. لذا در این پژوهش هدف این است که بدانیم که آیا محتوای کتاب حاضر با ملاک های مشروح در عوامل خلاقیت گیلفورد مطابقت دارد یا

خیر؟ آیا محتوای کتاب با توجه به مسائل قومیتی، مذهبی، وسعت جغرافیایی زیاد، مسائل و مشکلاتی مانند طوفان شن وجود ریزگردها، کمبود آب و خشکسالی به مسئله خلاقیت در حل این مشکلات توجه کرده است؟

اهمیت و ضرورت:

انسان برای ادامه بقا و زندگی نیازهایی دارد و این نیازها به دلیل تغییر دائمی درخواست‌ها، تمایلات و روش‌های زندگی تغییر می‌کند که از طریق شرایط محیطی که انسان در آن زندگی می‌کند به طور روزمره در حال تغییرات است. بدین لحاظ اگر داشتن خلاقیت برای ادامه زندگی ضروری است و از طرفی راه و روش آن نیز آموختنی نیز هست، بهتر است زمینه‌های آن فراهم گردد و مهارت‌های لازم در زمان مناسب به افراد آموزش داده شود و زمان مناسب آن، تحصیل می‌باشد که ذهن افراد در حال شکل گرفتن است و سنگ بنای اولیه تفکر در آن گذاشته می‌شود.

یکی از عناصری که می‌تواند به چنین امری کمک کند کتب درسی با محتوای مناسب است. کتاب درسی در نظام آموزشی ما یکی از عناصر بسیار مهم آموزشی به حساب می‌آید و نقش مهمی را در تامین اهداف آموزشی هر کشور ایفا می‌کند، و در برنامه ریزی درسی نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. بطوری که محتوای آموزشی وسیله‌ای برای ارتقاء به سطوح بالاتر آموزش و کلیه ارزشیابی‌های تحصیلی بر اساس آن صورت می‌گیرد. لذا ضرورت دارد که در تنظیم محتوای آن نهایت توجه به وسیله مولفان اعمال گردد.

کتاب درسی یکی از مهمترین مراجع و منابع یادگیری دانش آموزان است. بنابراین ضرورت دارد محتوای کتب درسی بر آموزش مستقیم، مداوم و پرورش تفکر منطقی و کسب دانش خلاق دانش آموزان اصرار ورزد، یعنی انتخاب محتوای درسی بر اصولی متکی باشد تا معلمان و اولیا که با تعلیم و تربیت کودکان، نوجوانان و جوانان سروکار دارند بتوانند با پیروی از آن اصول، وظیفه خود را به نحو شایسته و مطلوب انجام دهند از طرفی دیگر چون تمامی دانش آموزان به ویژه دانش آموزان خلاق از سرمایه‌های ملی هر کشور به شمار می‌روند، عدم توجه به آنان خسارت جبران‌ناپذیری به این سرمایه خدا دادی وارد خواهد کرد. لذا پیشرفت و ترقی و آینده هر کشور مرهون برنامه ریزی صحیح در جهت پرورش و آموزش دانش آموزان است و این مهم

امکان پذیر نیست مگر اینکه در تمامی ابعاد و مسائل مربوط به یادگیرندگان، تحقیقات وسیع و دامنه داری صورت گیرد. (پرستار پریخان، ۱۳۹۲، به نقل از فرنودیان، ۱۳۶۹)

اهداف تحقیق:

هدف کلی:

بررسی وضعیت کتاب جغرافیای استان سیستان و بلوچستان از لحاظ تطبیق آن با اعمال ذهنی و عوامل خلاقیت گیلفورد.

اهداف ویژه:

۱- تحلیل محتوای متن درسی کتاب جغرافیای استان سیستان و بلوچستان از لحاظ تطبیق آن با اعمال ذهنی و عوامل خلاقیت گیلفورد.

۲- تحلیل محتوای پرسش ها و تمارین کتاب جغرافیای استان سیستان و بلوچستان از لحاظ تطبیق آن با اعمال ذهنی و عوامل خلاقیت گیلفورد.

۳- تحلیل محتوای تصاویر و عکس های کتاب جغرافیای استان سیستان و بلوچستان از لحاظ تطبیق آن با اعمال ذهنی و عوامل خلاقیت گیلفورد.

سوالات تحقیق:

۱- محتوای متن درسی کتاب جغرافیای استانی سیستان و بلوچستان با طبقه بندی اعمال ذهنی و عوامل خلاقیت گیلفورد، تطابق دارد؟

۲- محتوای پرسش ها و تمارین کتاب جغرافیای استانی سیستان و بلوچستان با طبقه بندی اعمال ذهنی و عوامل خلاقیت گیلفورد، تطابق دارد؟

۳- محتوای تصاویر و عکس های کتاب جغرافیای استان سیستان و بلوچستان با طبقه بندی اعمال ذهنی و عوامل خلاقیت گیلفورد تطابق دارد؟

تعاریف نظری و عملیاتی تحقیق:

تعاریف نظری:

خلاقیت: توانایی مرز شکنی یا توانایی سفر به فراسوی چهارچوب استاندارد های علمی، شغلی، حرفه ای و اجتماعی را دربر میگیرد. خلاقیت، هم درک و پذیرش الگوهای قبلی و هم تشکیل و ابداع الگوهای جدید را در حوزه های مختلف شامل می شود (عصاره، ۱۳۸۹).

تحلیل محتوا: نیومن^۱ (۱۹۹۷) تحلیل محتوا را تکنیکی برای گردآوری و تحلیل محتوای متن توصیف کرده است. از نظر نیومن منظور از محتوا، کلمات، معانی، تصاویر، نمادها، افکار، موضوعات و یا هر پیامی است که می تواند با موضوع ارتباط داشته باشد. (نوریان، ۱۳۸۸).

اعمال ذهنی گیلفورد در چهار مرحله ارائه شده است که شامل:

حافظه شناختی: عبارت است از کشف کردن یک سری حقایق و اصول کلی، تعاریف در متن کتاب و بازشناسی، دانستن و آگاه بودن

تفکر همگرا: عبارت است از تفکر قالبی غیرانعطاف و از قبل تعیین شده

تفکر واگرا: عبارت است از به وجود آوردن پاسخ های متعدد، بخاطر آوردن راه حل های ممکن یا ابداع راه حل های جدید. (کامکاری، ۱۳۸۷)

تفکر ارزشیاب: در عمل ارزشیابی در مورد درستی، شایستگی و کفایت آنچه می دانیم یا آنچه بخاطر می آوریم را شامل می شود.

روانی یا سیالی: به این معناست که فرد باید بتواند ایده های فراوانی را در مورد یک موضوع طرح نماید در تمرینات خلاق هر جا که ما به دنبال بالا بردن تعداد ایده ها، راه حل ها، علل، کاربرد های معمول و غیر معمول هستیم. فعالیت های ما در راستای افزایش سیالی می باشد.

اصالت: یعنی توانایی نوآوری و ایجاد محصول یا فکر جدید، اصالت توانایی تفکر با شیوه غیر متداول و خلاف عادت رایج است. اصالت، مبتنی بر ارائه جواب های غیر معمول، تعجب آور و زیرکانه به مسائل است. (حسینی، ۱۳۸۸)

^۱-Newman

انعطاف پذیری: توانایی تفکر با راه های مختلف برای حل مسائل جدید است. تفکر قابل انعطاف، الگوهای جدیدی برای اندیشیدن طراحی می کند. (به نقل از رحمتی، ۱۳۹۰)

تعاریف عملیاتی:

کتاب درسی: کتاب درسی دوم متوسطه که شامل یک جلد تحت عنوان جغرافیای استانی سیستان و بلوچستان می باشد.

محتوای کتاب درسی: مجموعه مطالب ارائه شده در کتاب جغرافیای استانی سیستان و بلوچستان در شش فصل دارای ۱۲۷ صفحه و ۱۵ درس که به صورت متن دروس، تصاویر و فعالیت ها ارائه گردیده است.

خلاقیت: در این تحقیق بر مبنای عوامل ذهنی خلاقیت گیلفورد^۱، تحلیل محتوای کتاب جغرافیای استانی پایه دوم دبیرستان صورت می گیرد.

حافظه شناختی: محتوایی که به بیان چیزهایی می پردازد که قبلاً اتفاق افتاده و در داخل کتاب به بیان توضیحات آن پرداخته شده و نوعی آگاهی صرف محسوب می شود.

تفکر همگرا: محتوایی که تعداد زیادی حقایق در ترکیب خاص کنار هم قرار گرفته اند و از حاصل آن یک جواب ممکن بدست می آید.

تفکر واگرا: محتوایی که زمینه لازم را برای تفکر آزاد در فراگیران فراهم می کند و از آن ها طلب فعالیت و پاسخ های چندگانه می کند.

تفکر ارزشیاب: محتوایی که چیزی را در متن ارزیابی می کند و در مورد درستی آن ها نظر می دهد.

سیالی یا روانی: در هر یک از واحدهای تحلیل سرعت بیان و تولید هر چه بیشتر مفاهیم، جملات و ایده ها را شامل می شود.

اصالت: در هر یک از واحدهای تحلیل توانایی تفکر با شیوه غیر متداول و خلاف عادت را شامل می شود.

انعطاف پذیری: در هر یک از واحدهای تحلیل دور شدن از امور رایج و قطع رابطه با تفکر مبتنی بر عادت را شامل می شود.

فصل دوم

چارچوب نظری و پیشینه تحقیق

در دنیای پیچیده کنونی که شاهد رقابت های بسیار فشرده جوامع مختلف برای دست یابی به جدید ترین تکنولوژی ها و منابع قدرت هستیم، افراد خلاق و با استعداد و صاحبان اندیشه نو و تفکر واگرا به مثابه گران بهاترین سرمایه ها از جایگاه بسیار والا و ارزشمندی برخوردار هستند.

در بررسی و مطالعه تحولات گسترده دو دهه آخر قرن بیستم، نشانه خلاقیت، به عنوان جوهره اساسی کلیه فرایندهای اجتماعی، اقتصادی و تکنولوژی است که عمیقا ارکان نظام های آموزشی را دگرگون کرده است تغییر جهت نظام های آموزشی از ارائه برنامه های صرفا آموزشی به سوی برنامه های تربیت تفکر خلاق با تغییر محتوا و روش های آموزشی همراه بوده است. اکنون در آغاز هزاره سوم به جرات می توان گفت خلاقیت، همان چیزی است که زندگی مدرن، بشر متمدن را از زندگی ابتدایی انسان نخستین جدا می کند. خلاقیت همواره مفهومی پیچیده بوده است و نظریه ها و تعاریف گوناگونی درباره آن ارائه شده است. دانشمندان، خلاقیت را با تعابیر متعددی بیان نموده اند به طوری که هر تعریفی بیان گر یکی از ابعاد مهم فراگرد خلاقیت است (سام خانیان، ۱۳۸۷).

غنا، پویایی و بقای هر فرهنگ و تمدنی به خلاقیت مردمان آن بستگی دارد و این واقعیت را تاریخ بارها به اثبات رسانده است. اکنون در آغاز هزاره سوم به جرات می توان گفت خلاقیت همان چیزی است که زندگی مدرن بشر متمدن را از زندگی انسان نخستین جدا می کند (سام خانیان، ۱۳۸۷).

در سال های اخیر خلاقیت یکی از محورهای مورد بحث در محیط های آموزش و پرورش و دانشگاه می باشد همچنین به این نکته توجه شده است که روند آموزش برای فراگیر باید روندی پویا باشد و فراگیر خود فعالانه در امر آموزش شرکت کرده به تفکر بپردازد و ایده های بکر ارائه نماید، ایده هایی که هم مربوط و هم غیر معمول باشد دیدن آن چه ورای طبیعت کنونی نهفته است محصول تفکر خلاق است. مساله مهم در مورد خلاقیت فراگیر این است که وی گیرنده صرف نباشد بلکه باید بتواند آن چه را که خود می آموزد دوباره با هم ترکیب کند و محصولی نو را به وجود آورد (عبداللهی نیا، ۱۳۸۹).

مفهوم و تعریف خلاقیت:

خلاقیت واژه بسیار مبهم است و ارائه تعریفی دقیق از آن امری دشوار است لذا ارائه تعریفی جامع و مانع، از خلاقیت که همه ابعاد واکنش های آن را شامل گردد اگر غیر ممکن نباشد فوق العاده مشکل است.

امروزه در اهداف آموزشی و غیر آموزشی از (خلاقیت) سخن زیاد به میان می آید. پژوهشگران مختلف با توجه به برداشت های متفاوتی که از خلاقیت داشته اند تعاریف متنوعی از آن ارائه کرده اند. وجود چنین اختلاف نظری در این زمینه ، ناشی از ماهیت بسیار پیچیده و مرکب کنش های مغزی است.

به نظر بعضی از روان شناسان (استرنبرگ^۱، ۱۹۸۹) خلاقیت ترکیبی از قدرت ابتکار یا انعطاف پذیری و حساسیت در برابر نظریاتی که یادگیرنده را قادر می سازد خارج از نتایج تفکر نامعقول در نتایج متفاوت و مولد بیندیشد که حاصل آن رضایت شخصی و احتمالاً خشنودی دیگران خواهد بود(افروز، ۱۳۷۱).

متداول ترین برداشت از خلاقیت عبارت است از این که فرد فکری نو و متفاوت ارائه دهد خلاقیت را می توان با تولید یا خلق اثر نو و متفاوت ارزیابی کرد اما باید به خاطر داشت که هر خلاقیتی لزوماً منجر به تولید اثر قابل مشاهده نمی گردد. به عنوان مثال در عالم تخیل، کودک یا نوجوان ، چیزی نو یا متفاوتی را خلق می نماید اما آفرینش ذهن او برای دیگران قابل مشاهده و با ا ل طبع ارزیابی و قضاوت نیست. از نظر مرنیک^۲ (۱۹۶۲) خلاقیت شکل دادن عناصر متداعی به صورت ترکیبات جدید که یا مطابق الزامات ویژه ای است یا به راه هایی مفید است ، تعریف می شود (بیلاق، ۱۳۷۰).

در تعریف خلاقیت استین^۳ (۱۹۷۴) اشاره دارد: خلاقیت فرایندی است که نتیجه آن یک اثر شخصی است و توسط گروهی اجتماعی در یک برهه از زمان به عنوان چیزی مفید و ارضا کننده پذیرفته می شود(رضائیان، ۱۳۶۹).

¹ -Estrenberg

² -Mernic

³ -Estin

در مجموع رفتار کودک خلاق با سایر کودکان متفاوت است، اما بسیاری از کودکان رفتارهایی متفاوتی با سایرین دارند که با خلاقیت اشتباه گرفته می شود. اگرچه افراد خلاق از نظر عقلی و احساسی قوی هستند و رفتارهای ناهماهنگ از خود نشان می دهند اما صرف داشتن رفتارهای متفاوت برای خلاق بودن کافی نیست. کودکی که بند کفش خود را بدون مشاهده دیگران گره می زند خلاق است ولی کودک دیگری که با مشاهده رفتار این کار را تقلید می کند خلاق محسوب نمی شود. خلاصه بر اساس مطالعات و تحقیقات انجام شده پیرامون خلاقیت، نکات زیر در درک و توسعه خلاقیت از اهمیت ویژه ای برخوردار است:

۱_ خلاقیت امری است توسعه پذیر، به عبارت دیگر همه ی دانش آموزان از توانایی بالقوه خلاقیت برخوردارند.

۲_ خلاقیت امری است فردی، ارزیابی خلاقیت توام با ارزیابی توانایی های فردی است.

۳_ خلاقیت از طریق حساسیت در درک مسائل، قابل توسعه است.

۴_ خلاقیت از طریق آزمایش، تجربه و کنکاش رشد می کند.

۵_ اندیشه ی تخیلی و تفکر مبتکرانه موجب برانگیختگی قدرت خلاقیت می شود.

۶_ خلاقیت با استقلال فکر و اعتماد به نفس همراه است، لذا برخورداری از اعتماد به نفس قوی برای رشد خلاقیت امری است کاملاً ضروری.

۷_ خلاقیت از طریق بیان احساسات و برداشت های شخصی غنی تر می گردد. صحبت درباره تجربه خلاق ارزش آن را بیشتر می کند.

۸_ خلاقیت توسعه آگاهی، توانایی جذب و بهره مندی از همه ی نعمت های زندگی است.

۹_ خلاقیت، کنجکاوی و تمایل برای دانستن و تجربه بسیاری از امور است، لذا به کنجکاوی دانش آموزان می بایست بها داده شود.